

alene til en gammel Arup-artikel som eksempel på det synspunkt, at afgrøderotation skulle være indført af cistercienserne; hele den nyere diskussion om middelalderens teknik og cisterciensernes betydning for dens udbredelse (Lynn White m.v.) kender han tilsyneladende ikke.

James France giver en omfangsrig og bredt fortællende skildring, men selv om hans bog i vid udstrækning inddrager det primære kildemateriale, er den i hovedsagen en oversigtsfremstilling, på godt og ondt afhængig af den foreliggende litteratur. Det ses især derved, at den er fyldig og dybtgående, hvor der allerede foreligger en omfattende forskning, men tynd, hvor der ikke gør det. Det er derfor også begrænset, hvor meget nyt den egentlig giver om cistercienserne i Danmark i forhold til McGuires bog. Størst skuffelse bereder bogen med hensyn til senmiddelalderen, her perioden fra reformkoncilierne til reformationen, hvor man fortsat savner en nærmere undersøgelse af den generelle opblomstring i det monastiske liv, som gør sig gældende også for cisterciensernes vedkommende, og som harmonerer dårligt med den »forfaldsopfattelse«, der normalt fremføres.

Per Ingesman

FRIEDRICH OCHSNER: Helgon, drottningar och kyrkor. Vä 1991. 132 s., Skr 130.-.
Samme: Bygget kring mysteriet. Vä 1992. 170 s., Skr 230.-.

I forordet til sin første bog »Helgon, drottningar och kyrkor« anklager Friedrich Ochsner de forskellige historiske skoler for at bekrige hinanden i kampen om »sandheden« i stedet for fordomsfrit at undersøge de korn af sandhed, som hver især er kommet frem til. Anledningen til den næste posthumt udkomne bog »Bygget kring mysteriet« er »att jag inbillar mig att mina anteckningar behövs för att motverka bristande kunskaper och feltolkningar i en rad arbeten jag läst under mine rechercher« (s. 5).

En gennemgående kritik af Ochners bøger vil dog i sig selv vise en række fejltolkninger eller rettere indtolkninger i emner, hvorom vi ved meget lidt eller intet. Eksempelvis slås det i begge bøger fast som en urokkelig kendsgerning, at stenkirkerne blev placeret landet over efter en af stat og kirke udfærdiget plan og at finansieringen skyldtes den af Knud den Hellige indførte tiende (henh. s. 12 og 48).

Det havde været rigtigere, hvis Friedrich Ochsner i sine forord havde ladet sig nøje med følgende: »De gör inte anspråk på att vara vetenskapliga avhandlingar eller att avslöja historiska sanningar« (Helgon, drottningar och kyrkor« s. 3).

Axel Bolvig

JES WIENBERG: Den gotiske labyrint. Middelalderen og kirkerne i Danmark. Stockholm 1993. 243 s.

Gotikken i Danmark opfattes normalt som den arkitektur, der blev skabt inden for et bestemt tidsrum: ca. 1250-1550. Da dansk gotik næsten altid vurderes som

en afspejling af nordtysk kunst, blev den hos forskerne efter 1864 nedtonet på bekostning af den romanske kunst i »Valdemarernes storhedstid«. Men gotikken var en kreativ periode for kirkerne. Den skabte tårne, kapeller, våbenhuse og masser af hvælvinger, og i købstæderne en del nybyggeri. Derfor er det et relevant emne, Jes Wienberg har fremlagt som disputats i Lund: »gotiseringen« af Danmark.

Wienbergs målsætning er at undersøge, hvorfor de danske sognekirker blev gotiseret. Her går han i rette med de traditionelle forklaringer. Så længe gotiseringen opfattes som et spørgsmål om spredning af stilimpulser, håndværks-traditioner, praktiske forbedringer eller økonomisk overskud, kan vi ikke forstå det danske byggeri i senmiddelalderen. Wienberg inddrager arkitekturens symbolske betydning. Gotiseringen ses som udtryk for dyb ængstelse for jordisk kaos og sjælens fortabelse. Da det jo ikke forklarer, hvorfor gotiseringen var langt mere udbredt på Fyn og Sjælland end i Jylland, konkluderer forfatteren, at anledningen må være, at den økonomiske og sociale bevægelse og rivalisering var større på øerne end i Vestdanmark (s. 191).

Wienberg vælger ribbehvælvet som ledetråd ud fra argumentet, at dets udbredelse kan forklares ved dets betydning som symbol på himlen. Som et interessant udgangspunkt opfattes gotiseringen som det materielle udtryk for, at sognekirken omsider bliver en egen institution forvaltet af præst og kirkeværger løstrevet fra en tidligere godsejerdominans: fra romansk gårdkirke til gotisk sognekirke.

Af 2692 middelalderlige sognekirker blev 64% forsynet med hvælv, men med en ujævn fordeling: 46% i Viborg og 85% i Roskilde stifter. Wienberg argumenterer for, at gotiske hvælv faktisk var billige at bygge, så fattigdom i sognene kan ikke være hele forklaringen på den eventuelle mangel på hvælv. Bygningstienden var ifølge forfatteren dog ikke afgørende for gotiseringen, men først og fremmest diverse gaver. Kongen, gejstligheden og aristokratiet havde den nødvendige kapital, mener Wienberg med henvisning til, at omkring år 1500 ejede de henholdsvis ca. 20, 30 og 40% af jorden.

Spørgsmålet er, om det er heldigt at fokusere på jordbesiddelse som betingelse for overhvælvning af kirkerne, ja gotiseringen i det hele taget. For det første er perioden karakteriseret ved en økonomisk krise for jordbesidderne på bekostning af jordbrugerne, dvs. fæstebønderne. For det andet var en overhvælvning jo ret billig. Og når for det tredje århusbispen ca. 1428 måtte forbyde kirkeværgerne at igangsætte større bygningsarbejder eller fornyelse af inventaret uden tilladelse, så er der noget, der peger i retning af, at sognets bønder stod bag mangen en gotisering af deres egen sognekirke bl.a. via den tiende, de betalte, og som blev årligt akkumuleret.

Bøndernes aktive deltagelse i byggeriet og udsmykningen passer egentlig bedre på Wienbergs tese, at gotiseringen er udtryk for sognekirkens frigørelse fra den verdslige ejer. Den religiøse offervilje hos bønderne var vel lige så stor som hos jordbesidderne, og de fleste af de gotiske til- og ombygninger var ifølge Wienberg som sagt ikke økonomisk krævende.

At konge, adel og gejstlighed skulle nære større angst for sjælens fortabelse på øerne end i Jylland, virker ikke overbevisende, men det er heller ikke en brugbar forklaring, at halvøens kirker blev mindre gotiseret på grund af ringere religiøs offervilje hos jyderne, det være sig hos adel som bønder. I romansk tid gjorde netop jyderne mest ud af deres kirker. En del taler for, at de allerede fra

opførelsen i 1100-1200-tallet har haft et mere fælles forhold til deres kirker, som gennemsnitligt var større og dermed mere »demokratiske« end de sjællandske. Gotikken var for dem ikke på samme måde en reaktion imod den romanske kirkes herskabsfunktion. Hvis de gotiske hvælve i Fjenneslev kirke havde til formål at skjule det berømte herskabsarrangement – og det er et interessant perspektiv hos Wienberg – så var der ikke så stort behov for hvælve i Jylland, da der her ikke var meget at skjule.

Jes Wienberg har detaljeret gennemgået de mange kirker og opstiller en række statistiske oversigtskort, som er uhyre nyttige. Hans bog fylder godt op i et forskningsmæssigt hul. Med sine mange oplysninger og indfaldsvinkler bringer den os til at forstå, hvorfor juledekorationernes kirker altid skal være gotiske.

Axel Bolvig

JØRGEN ELSØE JENSEN: Danmarks Middelalderlige Byplaner. Fyn med om-
liggende øer. Dansk Komité for Byhistorie. Odense Universitetsforlag 1992.
176 s., ill. og kort, 225 kr.

Med dette bind om byplaner på Fyn og omliggende øer indledes en serie om de middelalderlige byplaner i det nuværende Danmark. Serien er skrevet af Jørgen Elsøe Jensen og udgives med støtte fra Planstyrelsen og i samarbejde med Dansk Komité for Byhistorie. Registreringen og udgivelsen af de middelalderlige byplaner er et led i Danmarks opfyldelse af Granada-konventionen om bevaringen af Europas arkitekturarv, hvor arkitektur ikke blot opfattes som enkeltstående bygninger og monumenter, men tillige søges forstået i dens rummelige sammenhæng. Nationalt knytter projektet an til Hugo Matthiessens omfattende topografiske arbejde i århundredets første halvdel, et arbejde, som har præget generationer af historikere, arkæologer og arkitekter.

Desværre omhandler serien kun byer i det nuværende Danmark. Enhver beskæftigelse med middelalderens Danmark må gå ud over den i historisk sammenhæng unge grænse fra 1920 og tillige omfatte hertugdømmerne (eller i det mindste Slesvig) samt Skåne, Halland og Blekinge. Ikke mindst ved arbejdet med byer er dette nødvendigt; nogle af periodens ældste og mest interessante byer (Hedeby/Slesvig og Lund) ligger udenfor det nuværende Danmark – tilsvarende var Malmø vel nok en af de mest betydningsfulde senmiddelalderlige byer. Den geografiske afgrænsning forringer seriens værdi som opslagsværk for middelalderhistorikere og -arkæologer, ligesom den givetvis vanskeliggør forfatterens syntesedannelse. Forfatteren kommenterer ikke selv den geografiske afgrænsning, men jeg går ud fra, at det er de bevilligende myndigheder, som ikke ønsker at støtte »grænseoverskridende« projekter. Det er synd, for alle anstrengelser til trods er og bliver et værk kun omfattende det halve middelalderlige Danmark en torso.

Det foreliggende bind er det første i serien og indeholder udover en fyldig gennemgang af de enkelte fynske byers byplaner tillige en indledning, hvori der redegøres for en række metodiske og teoretiske overvejelser, som må antages at være gældende for hele serien.

Byernes lokalisering og planlægning tilskrives af forfatteren helt ensidigt